

СОЦІОЛОГІЯ МІСТА: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР

УДК 316.334.56 + 316.344.8

МІСТО ЯК УЯВЛЕНА СПІЛЬНОТА

О. О. Мусієздов

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
м-н Свободи, 4, м. Харків, 61077, Україна,
musiyezdov@gmail.com*

У статті розглянуто соціологічну логіку визначення соціальних спільнот. Показано відмінність між сільською та міською спільнотою, яка полягає не лише у їхньому масштабі, але й у різному ступені соціальної та культурної однорідності. Специфіка міста дає змогу інтерпретувати місто як уявлену спільноту, що акцентує увагу на необхідності дослідження ідентичності міста.

Ключові слова: місто, уявлена спільнота, ідентичність міста.

Як відомо, поняття соціальних груп та спільнот є одними з головних у соціології. Інколи наголошується на тому, що індивіди є їхнім продуктом, інколи – що їхнім творцем; у певних конкретних випадках існування тих або інших груп може заперечуватися (наприклад, середнього класу в Україні); критерії виокремлення соціальних груп та спільнот є предметом дискусії тощо. Але загалом існування соціальних груп та спільнот як таке дуже нечасто піддається сумніву, а тому можна у загальних рисах окреслити, що ж саме найперше береться до уваги, коли йдеться про групи або спільноти. Оскільки йтиметься не про чіткі визначення, а лише про соціологічну логіку, ми не будемо вдаватися до детальних дискусій, а розглядатимемо у цьому випадку поняття соціальних груп та спільнот як синоніми (усвідомлюючи всю “приблизність” такого отождоження).

Отже, під час соціологічного розгляду соціальних груп та спільнот ключовим вважається їхня усталеність. Мається на увазі, що не будь-який продукт класифікації дослідника є соціальною реальністю. Група або спільнота мусить в своїй основі мати певну структурну відмінність від інших груп чи спільнот; на основі цієї структурної відмінності виникають певні спільні риси у межах самої групи або спільноти; а “вершиною” її існування є усвідомлення нею власних відмінностей та інтересів і певна колективна дія задля реалізації цих інтересів [1].

Дискусійні моменти виникають у першому ж пункті розгляду – як інтерпретувати структурні відмінності? Очевидно, що певні критерії можуть вважатися релевантними

певній дослідницькій ситуації, а інші ні. Наприклад, поділ на тих, хто більше полюбляє чай, ніж каву, і тих, хто віддає перевагу каві над чаєм, може бути важливим з огляду на завдання певних маркетингових досліджень, але навряд чи буде плідним для розуміння функціонування та розвитку суспільства загалом. Частіше за інші “суттєві” критерії в соціології, як відомо, використовуються “місце в системі суспільного виробництва” або “кількість певних ресурсів (влада, власність, престиж, освіта тощо)”. Не менше запитань викликає й інтерпретація спільних рис та інтересів, так само, як і способів їхнього вираження та захисту.

У цьому контексті цікавим предметом розгляду є поселенські спільноти. Щодо структурних відмінностей між ними можна зауважити можливість застосування обох “суттєвих критеріїв”: сільська місцевість характеризується зазвичай сільськогосподарською працею, а місто – не сільськогосподарською (“місце в системі суспільного виробництва”); нерівність розподілу різних ресурсів між селом та містом також не викликає сумнівів. Власне, на цьому ґрунті й формується те, що лежить у фокусі досліджень поселенських спільнот, а саме – відмінність сільського й міського способів життя. Предметом нашого розгляду будуть не поселенські спільноти як такі, а те, що перетворює їх на “громади” (тобто на суб’єкти, які усвідомлюють власні інтереси та здатні їх захищати).

Логіка формування “поселенських громад” зазвичай уявляється такою ж самою, яка була зазначена вище: на основі спільного проживання людей виникають спільноти, які мають власні відмінності й інтереси, відмінні від інтересів інших поселенських спільнот. Власне, використовуючи марксистську схему перетворення “класу-в-собі” на “клас-для-себе”, можна сказати, що “громада” – це є спільнота, яка усвідомила власні інтереси. Саме громада задля захисту власних інтересів та потреб формує місцеві органи влади.

Свого роду ідеальним типом функціонування такої громади є модель, за якою спільні потреби та інтереси обговорюються всією громадою, а на основі цього обговорення й формуються спільні рішення (віче, агора, форум й т. ін.). Ця модель ґрунтується на двох передумовах. По-перше, відмінність інтересів всередині громади не повинна бути надто великою, а спільний інтерес – переважати над внутрішніми відмінностями (що власне й є однією зі складових існування соціальної групи). А по-друге, сама громада має бути “первинною групою” (Ч. Кулі) з особистими зв’язками й міжособистісними комунікаціями. І якщо сільська громада загалом відповідає цій моделі, то міську громаду, особливо сучасну та особливо великого міста, в цей спосіб розглядати неможливо.

Сучасне місто являє собою складний комплекс різних спільнот (про їхню спільність між собою поки що не йдеться), оскільки не секрет, що люди намагаються проживати, маючи своїми сусідами представників “свого кола” (людей із таким самим достатком, освітою, походженням тощо) [2]. Останнє призводить до формування виразно відмінних між собою міських районів та навіть гетто, які нерідко ведуть власне життя, мало пов’язане із життям міста. Тож хіба що можна спробувати уявити місто як ієрархію громад, які об’єднують жителів районів, мікрорайонів та/або багатоквартирних будинків, сподіваючись у цих менших за обсягом об’єднаннях віднайти ознаки первинних груп та спільних інтересів.

Однак, і це не завжди можливо. Зростання ролі культурних чинників у функціонуванні сучасного суспільства призводить до зміни структур солідарностей. Так, зокрема З. Бауман, на протигагу традиційному розгляду суспільства як великої спільноти, що визначається головно державними кордонами (як територіальними, так і символічними), пропонує змінити акценти і говорити про “співтовариство” (*agency*) й “місце проживання” (*habitat*). Особливістю такого розгляду є те, що під співтовариством тут мається на увазі спільнота агентів, яка побудована на стильовій подібності, спільності культурних практик тощо; також йдеться про можливість обирати власну спільноту, власне співтовариство і у цей спосіб “творити себе” (*self-constitution, self-assembly*). Місце тут, відповідно, не є жорсткою умовою конструювання спільнот – на одній території можуть співіснувати представники різних співтовариств, тоді як представники одного співтовариства можуть існувати у різних частинах фізичного простору. Так, наприклад, представник певної субкультури має більше спільного з представником тієї ж субкультури з іншого міста чи навіть країни, ніж із своїми сусідами по під’їзду [3].

Попри сказане, місто усвідомлює себе й упізнається іншими як певна (принаймні, стильова) єдність. І оскільки його “інтегральний” образ зазвичай не збігається повністю з уявленнями однієї з міських спільнот, можемо назвати його віртуальним – в тому сенсі, що конструйована ним спільнота будується не стільки на об’єктивних (структурних) чинниках, скільки на уявленні про її (спільноти) існування. Тому в цьому випадку йдеться про уявлену спільноту.

Як відомо, Б. Андерсон, використовуючи поняття уявлених спільнот, мав на увазі те, що такі спільноти не мають інших суттєвих чинників для формування та підтримання, окрім віри в існування цієї спільноти – віри у те, що існують люди, які являють собою певну (духовну) спільність та є відмінними від інших [4].

Але з одного боку, навряд чи можна повністю виключити вплив об’єктивних чинників, принаймні, на відтворення цієї віри¹. А з іншого, власне кажучи, майже будь-яка спільнота є тією чи іншою мірою уявленою, оскільки задля власного існування потребує суб’єктивної складової – саме тому поняття Андерсона і стало широко уживаним.

У будь-якому разі інтерпретація міської спільноти не стільки як громади (за аналогією з сільською), скільки як уявленої спільноти цілком можлива, і передбачає існування певних уявлень, які лежать в її основі. Подібно до того, як ідеологія творить клас, націоналізм – націю і т.д., уявлення про місто творять місто як міську спільноту. Тож попри різну можливу ступіть своєї “уявленості”, така спільнота має потенціал стати громадою у зазначеному вище сенсі – тобто повноцінним соціальним суб’єктом. Тому сказане звертає увагу на причини символічної боротьби за встановлення легітимного бачення міста [5, 6]. Бажаним результатом боротьби соціальних агентів у цьому випадку є не лише легітимізація певних уявлень як така, а існування відповідно консолідованої спільноти, що є вельми суттєвим з огляду на можливість через цю консолідацію реалізувати власні владні амбіції.

¹ Згадаймо, наприклад, відомий вислів “*Extra ecclesiam nulla salus*” – “Поза церквою немає спасіння”, одна з інтерпретацій якого (цілком у дюркгеймовському дусі) звертає увагу на необхідність перебування в общині задля збереження стійкості переконань.

Якщо переформулювати сказане у термінах ідентичності, то йдеться про встановлення **міської ідентичності** – почуття приналежності до міської спільноти. В основі ж міської ідентичності, як було сказано, лежить певна система уявлень про те, що являє собою місто – його специфіку, ширший культурний та/або геополітичний контекст, історичну та/або сучасну роль тощо. Цю систему уявлень ми пропонуємо називати **ідентичністю міста** [7, 8], і важливим тут є те, що ідентичність міста не “належить” лише його мешканцям – певні уявлення про нього має будь-хто, хто його ідентифікує [9].

Сказане актуалізує ще одну важливу тему, яка нечасто є предметом соціологічних роздумів [10, 11] – тему бренду міста та конструювання міської ідентичності, яка має виразне практичне значення (особливо для туристичних центрів, наприклад). Але цей аспект є предметом інших досліджень. У будь – якому разі розгляд міста як уявленої спільноти, яка формується за логікою, відмінною від спільноти сільської, видається плідним з погляду різних дослідницьких перспектив. Зокрема, звертає увагу на дослідження того, якою саме уявлятиметься ця спільнота.

1. Качанов Ю. Л. Проблема реальности в социологии: как возможна социальная группа? / Ю. Л. Качанов, Н. А. Шматко // Социологические исследования. – 1996. – № 12. – С. 90–105.
2. Бурдые П. Физическое и социальное пространство: проникновение и присвоение / П. Бурдые ; пер. Н. А. Шматко // Социология политики / пер. с фр. ; сост., общ. ред. и предисл. Н.А. Шматко. – М.: Socio-Logos, 1993. – С. 33–52.
3. Бауман З. Социологическая теория постмодерна / З. Бауман // Человек и общество. Хрестоматия. – К. : Ин-т социологии НАН Украины, 1999. – С. 255–267.
4. Андерсен Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Б. Андерсен ; пер. з англ. В. Морозова. – К.: Критика, 2001. – 272 с.
5. Серета В. Політика пам’яті у міському просторі: вироблення теоретико-методологічної схеми дослідження / В. Серета // Вісник Одеського національного університету. – 2008. – Т. 13. – Вип. 5. Соціологія і політичні науки. – С. 214–223.
6. Серета В. Місто як lieu de mémoire: спільна чи поділена пам’ять? Приклад Львова / В. Серета // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – Львів : ЛНУ ім. Ів. Франка, 2008. – Вип. 2. – С. 73–99.
7. Мусієздов А. Ідентичність города: динамика образа Харькова в исторической ретроспективе / А. Мусієздов // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : збірник наукових праць. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – Вип. 15 – С. 488–494.
8. Мусієздов А. Ідентичність города: Образ Харькова в представлениях Харьковчан / А. Мусієздов // Вестник Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина. “Социологические исследования современного общества: методология, теория, методы”. – 2009. – № 881. – С. 154–159.
9. Мусієздов О. Соціальні уявлення про культурну ідентичність Харкова (за матеріалами дослідження харківських першокурсників) / О. Мусієздов // Вісник Львівського університету. Серія соціол. – 2008. – Вип. 2. – С. 100–109.
10. Мусієздов А. Локальная идентичность как бренд / А. Мусієздов // Вестник Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина. “Социологические исследования современного общества: методология, теория, методы”. – 2010. – № 889. – С. 116–120.

11. Дяк С. Творення образу Львова як регіонального центру Західної України: радянський проєкт та його урбаністичне втілення / С. Дяк // Схід – Захід: Історико-культурологічний збірник / за ред. В. Кравченка ; Схід. ін-т українознавства ім. Ковальських. – Вип. 9–10. – Харків : НТМТ, 2008. – С. 75–86.

CITY AS IMAGINED COMMUNITY

O. O. Musiyezdov

*V. N. Karazin National University of Kharkiv,
sq. Svobody, 4, Kharkiv, 61077, Ukraine,
musiyezdov@gmail.com*

The article deals with sociological logic of definition of social communities. The difference between rural and urban communities, which consists not only in their measure but also in different level of social and cultural homogeneity, is shown. The specificity of the city gives us an opportunity to interpret the city as imagined communities that pays the attention to the necessity of studying the identity of the city.

Key words: the city, imagined community, identity of the city.

ГОРОД КАК ВООБРАЖЕННОЕ СООБЩЕСТВО

О. О. Мусієздов

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина,
м-н Свободы, 4, г. Харьков, 61077, Украина,
musiyezdov@gmail.com*

В статье рассмотрено социологическую логику определения социальных общностей. Наведено отличие между сельской и городской общностью, которое состоит не только в их масштабе, но и в разной степени социальной и культурной однородности. Специфика города дает возможность интерпретировать город как воображаемое сообщество, что акцентирует внимание на необходимости изучения идентичности города.

Ключевые слова: город, воображаемое сообщество, идентичность города.

Стаття надійшла до редколегії 24.04.2010

Прийнята до друку 25.05.2010